

Mutta, M., P. Lintunen, I. Ivaska & P. Peltonen (toim.) 2014. AFinLA-e. Soveltavan kielitieteen tutkimuksia 2014 / n:o 7. 46–59.

Leena Immonen

Helsingin yliopisto

Miten sana ja kuva vangitsevat huomionne television haastattelu-uutisissa

The reportage part in the interview news usually begins with an episode where the reporter reviews an event or a situation worth being brought up in the news. This reviewed episode usually ends when the reporter starts the interview. In this article, this particular sequence of news is called 'the introduction sentence'. The introduction scene and the introduction sentence are needed to attract the attention of the viewers and to help them to analyse the content of the news. How do speech and image co-operate when creating meaning and catching the viewer's attention? The purpose of this article is to study two modal types of sentences: questions and declarative sentences. The focus of the analysis is also on the image of the introduction scene in questions and declarations; the questions and declarations are accompanied with different images. The approach is that of social semiotics based on systemic-functional grammar and the grammar of visual design.

Keywords: introduction sentence, image, question, declaration

1 Johdanto

Yleinen mielikuva haastattelujen rakenteesta on, että haastattelija esittää kysymyksen ja haastateltava vastaa. Kun tarkastellaan television uutishaastattelutilannetta, erityisesti studion ulkopuolella toimitettua, haastattelijan puheenvuorossa esiintyykin kysymyksen asemesta useimmiten väite. Kysymyksiä toki esiintyy, mutta valtaosassa tilanteita toimittaja johdattelee haastateltavan uutisiin puhumaan ilman kysymystä reportaasi-osuuden päätteeksi ja puheenvuoro siirtyy haastateltavalle. Tässä toimittajan puheenvuorossa esiintyvät väite ja kysymys ja niiden oheinen kuvatila ovat tämän artikkelin huomion kohteena. Tarkastelen näin, miten katsojan huomio vangitaan tässä erityisessä tilanteessa televisioinstituution konventionaalistuneessa tekstilajissa, haastattelu-uutisissa.

Television haastattelu-uutisten reportaasiosuudessa uutistoimittaja selostaa uutistapahtumaa kuvan avulla ja johdattelee haastateltavan *kuvatilaan* puhumaan.¹ Kuvatila on televisioruudussa näkyvä tila, johon kuvan lisäksi sijoittuvat myös selostus tai käännettyjen ohjelmien tekstitys (Immonen 2013: 154, 2008: 39). Tämän kuvatilän oheen toimitettu selostettu jakso päättyy toimittajan puheenvuoroon, josta käytän termiä *johdettava ilmaus*.² Johdettavan ilmauksen ja kuvatilän yhteisvaikutuksena muodostuu kohta, joka toimii uutistekstin funktionaalisenä leikkauspisteenä: toimittajan puhe päättyy ja puheenvuoro siirtyy haastateltavalle. Tämä kohta määrää keskeisesti haastattelu-uutisen tekstuaalista rakennetta, ja sen erityisenä tehtävänä on vangita uutisia silmäilevän katsojan huomio (Immonen 2013: 154). Huomion vangitseminen tarkoittaa vuorovaikutusta television katsojan suuntaan, ja näin ollen kohtauksella on intersubjektivaalinen metafunktion M. A. K. Hallidayn teorian mukaisesti (ks. alla). Kuvailakseni lähemmin intersubjektivaalisuutta keskityn tarkastelemaan rinnakkain a) johdettavan ilmauksen verbaalista kieltä, kysymystä ja väitettä, sekä b) kuvatilassa kuvina ilmeneviä vuorovaikutuksen keinoja. Selvitän, mikä osuus vuorovaikutuksen ja merkityksen synnyssä on johtavan ilmauksen kysymyksellä ja väitteellä ja mikä taas ilmaukseen liittyväällä kuvatilalla.

Pyrin näin selvittämään johdattavassa ilmauksessa esiintyviä sanan ja kuvan vuorovaikutuksen keinoja, jotka yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa muodostavat merkitystä ja näin audiovisuaalista kielipiiriä. Tutkimuksen kohteena on *multisemioottinen teksti*. Multisemioottisen tekstin tarkastelussa yhdistetään multimodaalinen ja multimediaali-

1 Televisiouutisissa voi olla kolmenlaisia puhujia: uutistenlukijoita, uutistoimittajia ja haastateltavia. Uutinen voi olla myös lyhyehkö uutistenlukijan lukema teksti tai kokonaisuus, jossa toimittaja selostaa asiaa uutistenlukijan lisäksi. (Immonen & Rontu 2007: 25; Immonen 2013.)

2 Iso suomen kielipiiri (ISK 2004: § 1476) käyttää termiä *johtoilmaus*, jolla ISK tarkoittaa viestintätalanteeseen muusta yhteydestä poimitun repliikin tulkintakehystä. Johtoilmauksen prototyyppi on *johtolause*. Koska tutkimani ilmaukset eivät ole tyypillisiä johtoilmauksia, käytän termiä johdettava ilmaus.

nen (Ventola 2006:121). *Multimodaalinen teksti* on sanan ja kuvan vuorovaikutuksessa ja yhteistyössä merkitystä muodostava uutisteksti. Tällainen laaja tekstikäsitys (Selander & Kress 2010: 30; Björkvall 2009: 7) edellyttää, että analyysissä otetaan huomioon paitsi sana myös se kuva, johon sanat liittyvät ja jonka kansa yhteistyössä sana muodostaa tekstin. Itse viestintäväline ei voi olla vaikuttamatta uutistekstin merkityksen syntyyn, ja siksi on otettava huomioon myös *multimediaalisuus* eli televisiokanavan vaikutus kommunikaation ilmenemismuotoihin (ks. Ventola 2006: 121).

Tutkimukseni aineistona on 40 haastattelu-uutista, jotka on lähetetty Yleisradion puoli yhdeksän uutisissa syys–joulukuussa 2005 ja jotka kestävät yhteensä noin tunnin. Haastateltavina kuullaan pääasiassa ns. tavallisia ihmisiä sekä poliitikkoja ja asiantuntijoita. Aineistoni haastattelu-uutiset on litteroitu.

2 Sosiosemioottinen teoria ja vuorovaikutus

Lähtökohtanani on systeemis-funktionaalinen (SF) kielioppiteoria (Halliday & Matthiessen 2004; Halliday 1973) ja siihen perustuva visuaalisen suunnittelun kielioppi (Kress & van Leeuwen 2006). Näiden kielioppien taustalla on M. A. K. Hallidayn kehittämä sosiosemioottinen teoria. *Sosiosemioottinen teoria* korostaa merkityksenannon *funktionaalisuutta*: kielen ja muitten kommunikaatiotapojen ensisijainen tehtävä on palvella ihmisiä ja tätä tehtävää varten ne ovat kehittyneet toimimaan parhaalla mahdollisella tavalla eri tilanteissa (Halliday & Matthiessen 2004: 3–5).

SF-teoriassa (Halliday 1973; Halliday & Mathiessen 2004) kielenkäytön funktiot jaetaan kolmeen: *ideationaaliseen*, *interpersoonaiseen* ja *tekstuaaliseen*. Näitä merkitysolottuvuuksia vastaavat visuaalisen suunnittelun kieliopissa (Kress & van Leeuwen 2006) *representaatio*, *vuorovaikutus* ja *kompositio*. Näitten metafunktioiden avulla kuvataan, miten verbaalinen ja visuaalinen toimivat yhteistyössä ja miten ne palvelevat esimerkiksi tekstin vuorovaikutusta, joka on tässä artikkelissa analyysin kohteena. Metafunktioista ideationaalinen, ja vastaavasti representaatio, kuvaa maailman hahmottamista ja vastaa kysymyksiin siitä, mitä tapahtuu, mitä on. Tekstuaalinen, visuaalisen kieliopin kompositio tavoin, kuvaa tekstin järjestymistä tekstiksi, esimerkiksi informaattiorakennetta, tutun ja uuden vaihtelua.

Tarkastelen vuorovaikutusta kiinnittämällä huomiota erityisesti johdattavien ilmausten lausetyyppeihin, kysymykseen ja väitteeseen ja näiden oheiseen kuvatilaan. Nämä lausetyypit perustuvat Hallidayn sosiosemioottisen teorian mukaan kielenkäytön tehtäviin, puhefunktioihin, jotka karkeasti jaettuna ovat deklaratiivi, interrogatiivi ja imperatiivi (Halliday & Matthiessen 2004: 114; Shore 2012: 139).

Kielenkäyttötilanteet ovat SF-teorian mukaan joko tavaroiden ja palvelujen tai informaation vaihtoa. Puhujalla on näissä tilanteissa rooli ja tämän roolin mukainen tehtävä joko vaatia tai tarjota jotakin. Jos puhujan rooli on tarjoava, kielenkäytössä toteutuu tarjonta, kun vaihdetaan tavaroita ja palveluja; informaatiota vaihdettaessa toteutuu puolestaan väite. Jos puhujan rooli on vaatimus, tavaroiden ja palvelujen vaihdossa toteutuu käsky, informaation vaihdossa käytetään kysymystä. Näistä tehtävistä ja puhujanrooleista ovat eriytyneet erilaiset lausetyypit kielenkäyttötilanteita palvelemaan. (Halliday & Matthiessen 2004: 106–110.)

Näitä interpersoonaisia lausetyyppejä Lauranto (2013: 159) on nimittänyt *vaihtokauppapalauseiksi*. Lausetyyppejä väite ja kysymys Lauranto (mts. 161) kutsuu *informatiiviksi*. Informatiivi (ks. Halliday & Matthiessen 2004: 114) on eriytymättömään informaation vaihtoon liittyvä lausetyyppi. Taulukko 1 havainnollistaa näitä puhujanrooleista kehkeytyneitä lausetyyppien tehtäviä (ks. Björkvall 2009: 33).

TAULUKKO 1. Puhujanroolit ja informatiivit.

Puhujanrooli	Vaihto	
	Tavarat ja palvelut	Informatiivit
Tarjoava	Tarjonta	Väite
Vaativa	Vaatimus	Kysymys

Vastaavasti kuvat ovat kehittyneet palvelemaan ihmisten tarpeita, ja kuvista voidaan erottaa vuorovaikutuksen erilaisia rooleja. Kuvat voivat näin ilmentää samoja asioita kuin sanat, mutta ne tekevät sen eri tavalla (Kress & van Leeuwen 2006: 2; Björkvall 2009: 32–37). Tätä kuvan vaatimusta ja tarjontaa havainnollistaa taulukko 2 (Björkvall mt. 37).

TAULUKKO 2. Kuvan roolit ja tehtävät.

Kuvan rooli	Kuvan tehtävät
Tarjoava	Tarjonta
Vaativa	Vaatimus

Aineistoni johdattavissa ilmauksissa esiintyvien informatiivien – kysymys ja väite – tehtävät lankeavat kiinnostavasti yhteen visuaalisessa vuorovaikutuksessa hyödynnettävien roolien *vaatimus* ja *tarjonta* kanssa (Kress & van Leeuwen 2006: 114). Kress & van Leeuwenin mukaan (mp.) kuvissa esiintyvät vaatimus ja tarjonta vastaavat verbaalisen kielen kysymystä ja väitettä. Kun kuvat vaativat, ne vaativat osallistumaan tiettyyn sosiaaliseen toimintaan. Esimerkiksi televisioutisten uutistenlukija vaatii katsojaa osallistumaan vuorovaikutustilanteeseen. Vaatimuksessa keskeistä on katseen suunta: uutistenlukija

katsoo suoraan katsojaan, kun taas uutishaastatteluissa toimittajan ja haastateltavan katseen suunta ei ole suoraan kameran kautta katsojaan (Kress & van Leeuwen 2006: 264). Uutishaastatteluissa kuvatilassa esiintyy johdattavan ilmauksen ajan tarjonta. Kuvien tarjonta merkitsee informaation tarjoamista (mts. 114). Informaation tarjonnan yhteydessä on hyvä muistaa, että television uutiskuva on subjektiivinen, sillä se näyttää yhdessä kohtauksessa vain osan kokonaisuutta, se ei esittele objektiivisesti koko asiaa (mts. 129).

Havainnollistan esimerkkien 1 ja 2 avulla kuvien osallistujia ja vuorovaikuttajia. Analysoitavissa esimerkeissä on, kuten koko analysiluvussa 3, jossa käsittelem näitäkin esimerkkejä tarkemmin, kuvatila ja sen alla johdettava ilmaus. Kuvatilassa on videokuvan pysäytetty kuva, jonka eri elementit pysyvät liikkuvasta kuvasta huolimatta johdattavan ilmauksen ajan riittävän samankaltaisena niin, että tällainen tarkastelu ja tulkinta ovat mahdollisia.

Esimerkki 1.

Miltä (.) hhh kunnallisveron korotus tuntuu

Esimerkki 2.

Arkena jokainen lääkäri päivystää muutaman potilaan verran

Vaatus ja tarjonta ovat kuvan vuorovaikutuksen tehtäviä ja puhujarooleja vastaavia kuvarooleja. Kuvien rooleja toteuttavat *kuvatut osallistujat* ja *vuorovaikuttajat*. Kuvatut osallistujat ovat kuvien esittämiä ihmisiä sekä paikkoja ja asioita. (Kress & van Leeuwen 2006: 114.) Aineistoesimerkeissäni 1 ja 2 kuvatut ihmiset esiintyvät ikään kuin he eivät tietäisi, että heitä kuvataan, ja katsovat toisiaan keskustellessaan (mp.). Esimerkin 1 kuvatilassa toimittaja on kuvattuna osallistujana ja haastateltava on johdattavan ilmauksen aikana kuvatilassa näkyvillä. Toisessa esimerkissä kuva tarjoaa tietoa hammaslääkärin vastaanotolta. Toimittaja selostaa uutistapahtumaa kuvien ulkopuolella. Kuvatut osallistujat eivät osallistu haastatteluun, vaan varsinainen haastateltava on hammaslääkäripalveluja organisoiva hammaslääkäri. Johdattavan ilmauksen oheisen kuvatilalla funktiona on tarjota tietoa, ei esitellä tulevaa haastateltavaa.

Vuorovaikuttajat puolestaan ovat oikeita ihmisiä, kuvien tuottajia ja katsojia, jotka kommunikoiivat kuvien avulla. He tuottavat kuvia ja säätelevät sitä, mitä kuvissa voidaan esittää, miten asiat pitäisi esittää ja kuinka kuvia pitäisi tulkita. Kuvien osallistujista ja vuorovaikuttajista voidaan analysoida kolmenlaisia suhteita: 1. kuvattujen osallistujien

väliset suhteet eli kuvatilassa esiintyvien ihmisten, paikkojen ja asioiden väliset suhteet, 2. vuorovaikuttavien, kuvien tuottajien ja katsojien, sekä kuvattujen osallistujien väliset suhteet ja 3. vuorovaikuttavien osallistujien väliset suhteet. (Kress & van Leeuwen 2006: 114.)

Tarkastelen luvussa 3 johdattavassa ilmauksessa esiintyviä informatiiveja ja niiden oheisessa kuvatilassa toimivia vuorovaikutuksen elementtejä. Analysoin ensin kysymyksiä alaluvussa 3.1 ja väitteitä alaluvussa 3.2. Pysin osoittamaan, miten sana ja kuva yhdessä ja samanaikaisesti ilmaisevat vuorovaikutusta ja vangitsevat katsojan huomion multisemioottisessa tekstissä.

3 Informatiivit johdattavassa ilmauksessa

Kysymyksiä on aineistoni johdattavissa ilmauksissa alle 10 % (17). Väitelauseita esiintyy puolestaan yli 90 % (152) eli valtaosassa kaikista niistä reportaasiosuuden päättävistä kohtauksista, joilla toimittaja tuo haastateltavan kuvatilaan puhumaan.

Kysymykset jaetaan kahteen päätyyppiin: *hakukysymyksiin* ja *vaihtoehtokysymyksiin* (ISK 2004: § 1682). Vaihtoehtokysymykset jaetaan edelleen *verbikysymyksiin* ja *lausekysymyksiin* (mp. § 1689–1960), joista lausekysymykset esiintyvät uutishaastattelujen johdattavissa ilmauksissa. Aineistoni johdattavien ilmausten väitteitä ja kysymyksiä sekä kuvatilalan tarjonnan suhteita esitellään taulukossa 3.

TAULUKKO 3. Johdattava ilmaus ja kuvatila.

Johdattava ilmaus	Kuvatila, tarjonta
Kysymys Lausekysymys (-ko/-kö) Hakukysymys (interrogatiivi)	Toimittaja kuvatilassa tai sen havaintopiirissä
Väite Retorinen kysymys / hakukysymys Väitelause	Toimittaja kuvien ulkopuolella

Kuten taulukosta käy ilmi, väite ja kysymys saavat rinnalleen erilaisen kuvatilalan tarjonnan. Johdattavan ilmauksen sisältämä kysymyksen aikana kuvatilassa tai sen havaintopiirissä on kuvattuna osallistujan toimittaja. Väitteen ja retorisen kysymyksen aikana toimittaja on puolestaan kuvien ulkopuolella johdattamassa haastateltavaa kuvatilaan puhumaan.

3.1 Johdattavien ilmausten kysymykset ja kuvatila

3.1.1 Hakukysymys ja kuvatila

Ensimmäisen esimerkin johdattavassa ilmauksessa on hakukysymys *Miltä (kunnallisveron korotus) tuntuu*, joka voisi kuulua esimerkiksi *miltä sinusta / teistä tuntuu*. Tätä rakennetta kutsutaan kokijarakenteeksi, ja tästä puuttuu varsinainen henkilösubjekti, eli persoonan paikalla on nolla, nollapersoona (Laitinen 1995: 340–341). Rakenteessa sanottu koskee vähintään puhujaa tai kuulijaa, mutta samalla sanottu yleistetään (ISK 2004: § 1347). Tässä kohtauksen kuvatilassa esiintyvät haastattelija ja haastateltava ovat nollapersoonan minä ja sinä tässä ja nyt. Toisaalta nollapersoonan suoma yleisyys puolestaan ottaa vuorovaikuttajat, tuottajan ja katsojat, veronmaksajat, mukaan tilanteeseen. Näin kielellisin keinoin luotu yleistys lähentää vuorovaikutusta.

Verbaalisen kielen lailla läheisyyttä osoittavat myös kuvatilän visuaaliset valinnat. Kuvatut osallistujat, äiti ja lapsi, on kuvattu *keskietäisyydeltä, puolilähikuvassa*, ja haastateltavan ylävartalo on rajattu kuvatilaan. Kuvattujen henkilöiden *rajaus* toimii etäisyyden semioottisena resurssina. *Etäisyys* taas tarkoittaa kuvien analyysissä erityyppisiä etäisyyksiä nimenomaan multisemioottisten tekstien vastaanottajien ja kuvattujen osallistujien välillä. Keskieäisyyden lisäksi erotetaan *lähietäisyys* (ks. esim. 3) ja *kaukoetäisyys* (ks. esim. 4). Nämä etäisyyden lajit kuuluvat *sosiaalisen etäisyyden* piiriin erotukseksi persoonaisesta etäisyydestä, jota johdattavien ilmauksien kuvatiloiissa ei esiinny. (Kress & van Leeuwen 2006: 124–129; ks. myös Björkvall 2009: 39–46.) Läheisyyttä osoittaa niin ikään se, että osallistujat on kuvattu silmän korkeudelta. Tämä korkeus osoittaa vuorovaikuttajien välistä valtabalanssia (Kress & van Leeuwen 2006: 140; Björkvall 2009: 52). Haastateltava äiti edustaa kaikkia pienten lasten äitejä ja näin veronmaksajia yleensä.

Vapaata vastausta edellyttävän hakukysymyksen aikana kuvatilassa esiintyy kuvattuna osallistujana toimittaja, johon kohdistuu haastateltavan katseen suunta. Kuvatilan tapahtumat, kuvatut osallistujat, tässä esimerkissä haastateltava lapsineen ja toimittaja sekä johdattavan ilmauksen verbaaliset valinnat, muodostavat yhdessä huomiopiirin. Tämä huomiopiiri säätelee puhetoimintoja ja näin puheen aiheen merkityksen muodostumista sekä sitä, millainen *osallistumiskehikko* tästä puhetilanteesta katsojalle muodostuu (ISK 2004: § 1424).

Johdattavan ilmauksen sisältämän kysymyksen kielellisten ilmausten tehtävänä on tarjota informaatiota katsojalle niin, että myös vuorovaikuttajat ovat tilanteessa osallisena. Tätä tukevat niin ikään kuvatilän elementit. Kohtaus on lajissaan tyyppillinen samoin kuin seuraava esiteltävä kohtaus, jonka johdattavassa ilmauksessa on lausekysymys.

3.1.2 Lausekysymys ja kuvatila

Lausekysymys on johdattavana ilmauksena esimerkissä 3, joka on lämpimän syksyn tuottamaa runsasta juuressatoa esittelevästä uutisesta. Lausekysymys muodostetaan ISK:n (2004: § 1689) mukaan kysymyspartikkelilla *-ko*, joka liitetään nominaaliseen tai adverbiaalilausekkeeseen, joskus partikkeliin, joka tapauksessa muuhun kuin finiitti-verbisiin. Lausekysymyksessä *Paljonko Ahti tämä porkkana painaa* interrogatiivisuuden merkinä on *-ko*. Se on liitetty määrää ilmaisevaan adverbiin *paljon*, ja fokuksessa on finiittiverbi *painaa* (ks. mp.). Tässä kysymyslauseessa toimittaja puhuttelee haastateltavaa etunimeltä *Ahti*. Puhuttelun funktiona on tuoda toimittaja mukaan tilanteeseen, osallistumiskehikkoon.

Esimerkki 3.

Paljonko, Ahti, tämä porkkana painaa

Huomiopiiriä ohjailee tässä lausekysymyksessä deiktinen demonstratiivipronomini *tämä* lausekkeessa *tämä porkkana*. Se on sekä kuvattujen osallistujien, keskustelijoiden, että vuorovaikuttajien yhteinen huomion kohde, joka tuo katsojan mukaan keskusteluun. Keskustelijoille se on käsin kosketeltava, lähipiirissä; katsojalle se on silminnähtävä, kauempaa tarkasteltavissa (Larjavaara 2007: 339).

Kuvatilassa puhuteltu Ahti punnitsee porkkanaa ja suuntaa katseensa kohti tätä toimintaa. Ahti on rajattu kuvatilaan lähietäisyydeltä, kuvattuna osallistujana katsojan silmien tasolta. Kuvakulma, perspektiivi, on nk. *silmästä silmään -perspektiivi*. Tällä valinnalla osoitetaan tasavertaisuutta kuvattujen osallistujien ja vuorovaikuttajien välillä (Kress & van Leeuwen 2006: 129).

Vertikaalisen kuvakulman lisäksi erotetaan *horisontaalinen*. Horisontaalinen kuvakulma tarkastelee kuvattuja kohteita sen mukaan, onko kohteet kuvattu edestä, takaa vai sivulta. Tämä osoittaa *sitoutuneisuutta* kuvattua kohtaan. Sitoutuneisuus on suuri, kuten tämän esimerkin 3 kuvatilassa, jos kohteet on kuvattu edestä tai sivulta. Kohde kuuluu tällöin jotenkin katsojan piiriin / joukkoon tai on muutoin hyväksytty. (Kress & van Leeuwen 2006: 133–140.)

Tällaiset kysymyksen kielelliset ainekset ja kuvatilän visuaaliset elementit ovat tilanteessa tyypillisiä varsinkin, kun uutishaastattelun aihetta voidaan kutsua maanläheiseksi. Kysymyksiähän esiintyy väitteisiin nähden vähän aineistoni johdattavissa ilmauksissa. Kysymys on tulkittavissa myös väitteen kaltaiseksi retoriseksi kysymykseksi, jos sen oheinen kuvatilä antaa siihen aihetta niin kuin seuraavassa esimerkissä.

3.1.3 Kysymys vai retorinen kysymys

Esimerkin 4 johdattavassa ilmauksessa kysymys kuuluu *Mistä tietää, ettei silmälasikaupassa viilata linssiin*. Kohtaus on silmälasien hinnoittelusta kertovasta uutisesta. Ilmauksessa on hakukysymys *mistä tietää* ja sen tehtävänä on johdatella haastateltava kuvatilään puhumaan eli vastaamaan kysymykseen tai ainakin kommentoimaan sitä. Kuitenkin kysymykseen liittyvän kuvatilän elementit antavat aiheen tulkita kysymys retoriseksi kysymykseksi, joka itse asiassa on osoitettu katsojalle, jolta ei odoteta vastausta kysymykseen. Retorinen kysymys on interrogatiivimuotoinen lausuma, johon ei odoteta niinkään vastausta vaan samanmielisyyden osoitusta; se toimii väitteenä, joka sisältää sekä kysymyksen että vastauksen (ISK 2004: § 1705).

Esimerkki 4.

Mistä tietää ettei silmälasikaupassa viilata linssiin

Kysymyksessä *mistä tietää* saadaan nollapersoonalla uutisten vuorovaikuttajat, lähettäjä ja vastaanottaja, silmälasikauppojen osalliseksi. Kysymyksen kohteena on konjunktiolause *ettei silmälasikaupassa viilata linssiin*, jonka finiittiverbin yksipersoonainen passiivi jättää sekin subjektiargumentin epäselväksi (ISK 2004: § 1315). Indefiniittisyyttä rajaavana tekijänä on lokatiivinen olosuhde, adverbiaali *silmälasikaupassa* viittaa myös kuvatilän paikkaan ja toimintaan (ks. Shore 1986: 46).

Nollapersoonaisuus ja passiivi etäännyttävät vuorovaikuttajia uutisaiheesta. Etäisyyttä kuvattua osallistujaa, silmälasikauppaa kohtaan, osoittaa myös rajaus: kaukoetäisyys. Tässä kuvassa on kiintoisa kuvakulma. Kohde kuvataan yläkulmasta. *Yläkulmaa*, nk. *lintuperspektiiviä* hyödynnetään, kun halutaan osoittaa kuvatus kohteen hallittavuutta (Kress & van Leeuwen 2006: 129). Päinvastaisessa tilanteessa, kun halutaan kuvata jotakin saavuttamatonta tai kunnioitusta herättävää, käytetään *sammakkoperspektiiviä* eli

kuvatut kohteet kuvataan alakulmasta. Television liikkuvassa kuvassa kuvakulma ja etäisyys voivat vaihdella jopa kesken kohtauksen (mts. 263–264). Vertikaalista kuvakulmaa hyödynnetään (mts. 129) semioottisena resurssina asenteiden ilmaisussa. Esimerkin 4 kuvatilassa kamera liikkuu kohti silmälasikauppaa. Kauppaa kuvataan etäältä ja kuvakulma on vinosti ylhäältä. Nämä visuaaliset semioottiset resurssit ilmaisevat yleisyyttä, jota tukevat verbaalisen kielen keinot: nollapersoonaa ja passiivi.

Kysymys on kaksikasvoinen. Se on selkeä hakukysymys, joka on osoitettu uutiseen osallistuvalla haastateltavalle. Kuvatilassa on kuitenkin kuvattuina osallistujina silmälasikauppa asiakkaineen, ei haastateltava eikä haastattelija, kuten kahdessa aiemmin käsitellyssä kysymyksen sisältävässä kohtauksessa. Visuaaliset elementit, joita johdattavan ilmauksen sanalliset ilmaukset tukevat, puoltavat kysymyksen retorisuutta ja tekevät kysymyksestä vuorovaikuttajien välisen.

3.2 Johdattava ilmaus ja väitelause

3.2.1 Väitelause

Johdattavan ilmauksen väite toteutuu aineistossani väitteenä, toteamuksena ja osin retorisena kysymyksenä. Palatkaamme alun esimerkkiin 2, jonka johdattavana ilmauksena oleva väitelause toteaa *Arkena jokainen lääkäri päivystää muutaman potilaan verran* ja jonka kuvatilassa keskustelevat hammaslääkäri ja potilas. Esimerkki on hammaslääkäripäivystystä käsittelevästä uutisesta.

Väitelauseen prosessina on yksikön kolmannessa persoonassa oleva finiittiverbi *päivystää* ja siihen kytkeytyvät nominatiivissa oleva subjekti, *TEKIÄ lääkäri* ja *OLOSUHDE muutaman potilaan verran*. Johdattavassa ilmauksessa mainitaan kuvatilassa kuvatut osallistujat, valkoiseen takkiin pukeutunut lääkäri ja hammaslääkärimuutaman potilaan istuva potilas. Verbaalinen ja visuaalinen ovat täten lähes paralleleja (ks. Liu & O'Halloran 2009: 12–13). Ne viestivät rooleista, lääkäristä ja potilaasta, joista toinen edustaa ammattikuntaansa ja toinen potilasta. Näin tekstin reportaasijaksossa esitelty hammaslääkäripäivystys tulee johdattavassa ilmauksessa lähemmäs tekstin vuorovaikuttajia, tuottajaa ja katsojaa, sillä tilanne on molemmille tuttu.

Kuvan interaktiota ja tuttuutta korostaa kuvan koko: puolikuva, jossa kuvatut osallistujat ovat puolivartalosta ylöspäin kuvattuina, keskietäisyydeltä (Kress & van Leeuwen 2006: 124). Katsoja voi kiinnittää huomionsa tarjottuun tietoon. Kuvakulma on horisontaalinen, kuvatilaa rajatut osallistujat on kuvattu suoraan edestä. Katsojalle viesti on hyvinkin yksiselitteinen: hammaslääkärimuutaman potilaan neuvonpito. Silmien korkeudelta kuvattu vertikaalinen taso ei anna kuitenkaan tuottajallekaan ylilotetta. Sanan ja kuvan yhteistyö on ideationaalisesti rinnasteista, sekä sana että kuva osallistuvat merkityksenantoon tasavertaisesti (Immonen 2013: 163).

Tällaisen johdattavan ilmauksen ja kuvatilän sisältämä kohta on aineistossani usein esiintyvä niin kuin sen aihekin, joka on vuorovaikuttajille tuttu ja johon pyritään saamaan aikaan kohennusta. Usein yhteistyössä esiintyvät niin ikään esimerkin 5 sanan ja kuvan ilmaukset. Esimerkki on rattijuopumusta käsittelevästä uutisesta, joka puolestaan kertoo tilanteesta, johon on yritetty saada parannusta mutta johon sitä ei ole saatu.

Johdattavassa ilmauksessa *hallitus tehnee ratkaisuja ensi vuoden puolella* prosessin olevan finiittiverbin *tehnee* potentiaali ilmaisee episteemistä todennäköisyyttä. Aikaa ilmaiseva olosuhde *ensi vuoden puolella* liittyy tähän vielä futuurisen aineksen. Modaalinen aines ja futuuri ilmaisevat asiantilan epävarmuutta. Prosessin TEKIJÄNÄ on *hallitus* ja KOHTEENA *ratkaisuja*, nämä sananvalinnat tukevat osaltaan asian käsitteellisyyttä. Ideaationaalisesti sanan ja kuvan suhde on alisteinen, sana johtaa merkityksenantoa (Immonen 2013: 163), sillä johdattavan ilmauksen kuvatilassa tarjotaan tietoa liikenteestä, ei hallituksen päätöksenteosta.

Esimerkki 5.

Hallitus tehnee päätöksiä ensi vuoden puolella

Kuvatilan etäisyys on kaukaa ja kuvakulma on ylhäältä, lintuperspektiivistä. Näin vuorovaikuttajat, tuottaja ja katsoja, voivat hallita liikennettä ja kommunikaation kohteena olevaa asiaa, rattijuopumusta. Vuorovaikuttajat eivät samaistu rattijuoppoihin, kuvassa autoilijoita ei edes kuvata, vaan vain katsojaa kohti ajavat autot. Visuaalisen kielen valinnoin osoitetaan vuorovaikuttajien hallitsevan kuvattua rattijuopumusta. Verbaalisen kielen valinnat, väitelauseen finiittiverbin potentiaali ja subjekti, viestivät puolestaan vuorovaikuttajien voimattomuudesta vaikuttaa hallituksen tekemiin tai tekemättömiin päätöksiin.

Seuraava esimerkki on kuntarakenneuudistusta käsittelevästä uutisesta. Johdattavassa ilmauksessa väitteen *Täällä ei ole satsattu synnytyuspalkkioihin* prosessi *ei ole satsattu* on yksipersonainen passiivi. Se ei ilmoita tekijää suoraan, passiivin tekijänä ovat tässä kuvatilan osallistujien ja verbaalisen kielen lähikontekstin mukaan kunnallishallinnon päättäjät. Passiivilla saadaan siis jälleen aikaan etäisyyttä puhuttuun asiaan. Tarkoitus on kuvailla passiivilauseella näin vähemmän yksityiskohtaisesti tilannetta, kuin jos käytössä olisi aktiivilause.

Deiktinen proadverbi, lokatiivinen olosuhde *täällä* rajaa passiivin tarkoittamaa toimintaa. *Täällä* viittaa Limingan kuntaan, jonka vaakuna symboloi kuvatilassa hallintoa. Pronominin funktiona on viitata myös toimittajan läsnäoloon tilanteessa; pronomini merkitsee paikkaa, jossa puhuja on, mutta ei katsoja (Larjavaara 2007: 339).

Esimerkki 6.

Täällä ei ole satsattu synnytyspalkkioihin

Kuvatilan vaakuna on kuvattu lähietäisyydeltä ja horisontaalisesti sivusta. Valinnat osoittavat sitoutuneisuutta. Kuvakulman sammakkoperspektiivi puolestaan viestii etäisyyttä, vuorovaikuttajat eivät voi vaikuttaa kuvatun osallistujan toimintaan. Interpersoonaiset valinnat tukevat kuvatilan vuorovaikutuksen valintoja: kuvattu kohde on etäinen (Kress & van Leeuwen 2006: 119–158).

4 Lopuksi

Olen edellä tarkastellut sanan ja kuvan yhteistoimintaa television haastattelu-uutisissa. Erityistä huomiota sai vakiotyypinen kohta, joka syntyy johdattavan ilmauksen ja kuvatilan yhteisvaikutuksena. Tässä kohtauksessa toimittajan puhe päättyy ja puheen-vuoro siirtyy haastateltavalle. Tarkastelin yhdessä sekä johdattavan ilmauksen informaatiiveja (kysymystä ja väitettä) että kuvatilan vuorovaikutuskeinoja. Tarkastelussa ilmeni, että johdattavan ilmauksen kysymys ja väite yhdistyvät yleensä erilaisiin kuvatilan visuaalisiin elementteihin.

Alle kymmenesosa johdattavista ilmauksista sisältää haku- tai lausekysymyksiä. Kuvatilan esittäminä osallistujina ovat tällöin sekä toimittaja/haastattelija että haastateltava. Lähikuvat ja kuvakulmat tukevat sanan aineksia kuten nollapersoonaa, deiktisiä ilmauksia ja puhutteluja, jotka rajaavat katsojan huomiota uutisen aiheeseen. Toiminta kuvatilassa voi joskus antaa sanalle kahtalaisen tulkinnan: sama johdattava kysymys voi tarkoittaa retorista kysymystä katsojaan suuntautuvaa vuorovaikutusta mutta myös ai-toa kysymystä, joka esitetään kuvatilaan ilmestyvälle haastateltavalle.

Aineistossani yhdeksän kymmenestä johdattavasta ilmauksesta on väitteitä. Johdattavassa väitteessä toimittaja selostaa puheena olevaa tapahtumaa tai tilannetta kuvien ulkopuolella (toisin kuin kysymyksissä). Kuvatilan osallistujina nähdään ihmisiä, paikkoja ja ilmiöitä, mutta ei toimittajaa eikä haastateltavaa. Jos sanan ja kuvan suhde on rinnasteinen (parataksi), uutisteema on lähettäjälle ja vastaanottajalle tuttu tai jollakin tapaa läheinen. Sen sijaan teeman ollessa vuorovaikutuksen osapuolille etäinen tai epävarmuutta/-tietoisuutta herättävä sanan ja kuvan suhde on tyypillisesti alisteinen (hypotaksi). Silloin kun johdattava ilmaus on väite, kuvatilan esittämät osallistujat tarjoavat tietoa väitteen tueksi olematta haastateltavia, joille puheenvuoro on siirtymässä. Johdattavan väitteen ja kuvatilan funktiona ei siis ole esitellä tulevaa haastateltavaa vaan pitää katsojan huomio uutisen teemassa ja viestissä.

Sanan ja kuvan yhteistoimintaa ja -vaikutuksia tarkastelemalla opitaan paremmin ymmärtämään, millaisin keinoin multisemiottiset tekstit tavoittavat vastaanottajien huomion. Sanan ja kuvan yhdessä vaikuttavia keinoja tarkastelemalla saadaan lisää tietoa multisemiottisten tekstien audiovisuaalisesta kielipistä.

Seuraavaksi olisi kiinnostavaa selvittää, millaisia interpersoonaisia vuorovaikutuselementtejä esiintyy uutistekstin reportaasiosuudessa, joka edeltää toimittajan/haastattelijan johdattavaa ilmausta. Entä itse uutisviesti: valitaanko johdattavan ilmauksen verbaaliset ainekset ja kuvatilan visuaaliset elementit sen mukaan, millaista katsojareaktiota uutiseen odotetaan? Sosiosemiottisen teorian mukaan merkit ovat sosiaalisesti järjestyneitä. Sekä sanan että kuvan keinot järjestyvät pienimpiäkin yksityiskohtia myöten palvelemaan kunkin tekstin merkityksenantoa ja vuorovaikutusta.

Aineisto

Yle Uutiset: pääuutislähetys klo 20.30–20.45/20.55. Syys–joulukuu 2005. Artikkelissa viitattujen haastattelu-uutisten lähetyspäivät ovat esimerkki 1. *Haastattelijä ja veronmaksaja* 12.10., 2. *Hammaslääkäri ja potilas* 15.12., 3. *Porkkanan punnitsija* 10.10., 4. *Silmälasikauppa* 13.12., 5. *Moottoriteliikenne* 14.12., 6. *Limingan vaakuna* 13.12., Litteroinnit videotallenteista: FM Bettina Piispa ja FM Vilhelmiina Murtola. Aineisto on tekijän hallussa.

Kirjallisuus

- Björkqvall, A. 2009. *Den visuella texten: multimodal analys i praktiken*. Stockholm: Hallgren & Fallgren Studieförlag AB.
- Halliday, M. A. K. 1973. *Explorations in the functions of language*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M. A. K. & C. M. I. M. Matthiessen 2004. *An introduction to functional grammar*. 3. painos. London: Edward Arnold.

- Immonen, L. 2008. *Sanojen matkassa kuvatilaan*. Helsinki: Helsingin yliopisto, käännöstieteen laitos.
- Immonen, L. 2013. Merkityksen muodostuminen television uutistekstissä: sanan ja kuvan rinnasteisuus ja alisteisuus. *Puhe ja kieli*, 33 (4), 153–176.
- Immonen, L. & H. Rontu 2007. "No nii tulkaa pojat syömään" – haastateltavan puhe audiovisuaalisen uutisen rakentajana. *Puhe ja kieli*, 27 (1), 19–33.
- ISK = A. Hakulinen, M. Vilkkuna, R. Korhonen, V. Koivisto, T. R. Heinonen & I. Alho 2004. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: SKS.
- Kress, G. & T. van Leeuwen 2006 [1999]. *Reading images. The grammar of visual design*. London: Routledge.
- Laitinen, L. 1995. Nollapersoona. *Virittäjä*, 99, 337–358.
- Larjavaara, M. 2007. *Pragmasemantiikka*. Helsinki: SKS.
- Lauranto, Y. 2013. Suomen kielen imperatiivi – yksi paradigma, kaksi systeemiä. *Virittäjä*, 117 (2), 156–200.
- Liu, Y. & K. L. O'Halloran 2009. Intersemiotic texture: analyzing cohesive devices between language and images. *Social Semiotics*, 19 (4), 367–388. Saatavissa: DOI:10.1080/10350330903361059.
- Selander, S. & G. Kress 2010. *Design för lärande – ett multimodalt perspektiv*. Stockholm: Norstedts.
- Shore, S. 1986. *Onko suomessa passiivia?* Helsinki: SKS.
- Shore, S. 2012. Systeemis-funktionaalinen teoria tekstien tutkimuksessa. Teoksessa V. Heikkinen, E. Voutilainen, P. Lauerma, U. Tiilikä & M. Lounela (toim.) *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Helsinki: Gaudeamus, 158–185.
- Ventola, E. 2006. Genre systeemis-funktionaalisessa kielitieteessä. Esimerkkinä asiointitilanteet. Teoksessa A. Mäntynen, S. Shore ja A. Solin (toim.) *Genre – tekstilaji*. Helsinki: SKS, 96–121.